

Władysław Miziołek

Biuletyn ekumeniczny : charakter mistyczny teologii prawosławnej

Collectanea Theologica 40/3, 167-170

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN EKUMENICZNY ***Charakter mistyczny teologii prawosławnej**

Czy wszystkie teologie chrześcijańskie można stawiać na jednej płaszczyźnie? Nasuwa się pytanie o kryteria, jakim winna odpowiadać wiedza religijna, która rości sobie pretensje do miana teologii. Pomijamy jednak pytanie o normy obiektywne jako może zbyt aprioryczne, a zajmujemy się raczej faktycznym stanem rzeczy. Będziemy starać się wskazać jedną z cech charakterystycznych teologii prawosławnej, jaka faktycznie istnieje.

1. Teologia prawosławna w perspektywie swoich dziejów

Wspólną cechą wszystkich obecnie istniejących w chrześcijaństwie teologii jest to, że są one pewnym refleksyjnym poznaniem treści prawd wyznawanej wiary.

Osobliwością szczególną, która wśród istniejących w chrześcijaństwie teologii wyróżnia teologię katolicką, jest obecne w niej Magisterium Nauczycielskie Kościoła. W Kościele katolickim Magisterium i teologia, chociaż nie utożsamiają się, pozostają jednak w ścisłej łączności ze sobą. Teologia wypracowuje narzędzia, dzięki którym Boże Objawienie, zwiastowane ludziom przez Kościół, ukazuje się w języku właściwym danej epoki. Magisterium Kościoła, chociaż w niczym nie krępuje wolności naukowego badania u teologa, jest zainteresowane głoszonymi przez niego tezami z tej racji, że na mocy powierzonej mu przez Chrystusa misji nauczycielskiej ma obowiązek podania wiernym, w jakim stopniu dane poglądy teologiczne zgadzają się z tym, co przynosi nam Objawienie.

Chyba żadna inna teologia nie przeszła w dziejach swoich takich przeobrażeń jak teologia prawosławna. Na pierwszym Kongresie Teologii Prawosławnej, jaki odbył się w Atenach w roku 1936, wielu z obecnych tam autorów wołało o nawrót do świetnej przeszłości teologicznej Ojców Greckich. Teologia Ojców Greckich stanowi przesłankę dla teologii prawosławnej, zresztą podobnie jak dla teologii katolickiej. Teologia ta była silnie zespolona z Magisterium Kościoła, które przejawiało się wówczas przede wszystkim na soborach powszechnych. Głównym przedmiotem pierwszych soborów powszechnych, które nota bene miały miejsce na Wschodzie, było surowo i skrupulatnie dociekanie, czy poglądy teologiczne jakiegoś autora zgadzają się z nauką objawioną, głoszoną przez Kościół.

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. bp Władysław Miziołek, Warszawa.

Rozłam kościelny między Wschodem i Zachodem wpłynął w dużej mierze na losy teologii prawosławnej. W jej dalszych dziejach nie widać tej czujności Magisterium, jak w czasach patrystycznych. Z biegiem czasu, jak zauważa G. Dejaifve SJ, teologia prawosławna przekształca się w okresie polemicznym w wojujący antykatolicyzm, później ulega wpływom protestanckim, a niekiedy nawet pozwala inspirować się przez modne filozofie¹. Obecnie w okresie intensywnego dialogu ekumenicznego, słowa Dejaifve'a nie powinny być odczytywane jako oskarżenie. Rozważone w kontekście swoistych warunków, w jakich kształtowała się teologia prawosławna, nie zawierają nic innego, jak stwierdzenie faktu, który nie jest pozbawiony historycznego usprawiedliwienia. Współczesna teologia prawosławna, w przeciwieństwie do teologii katolickiej, odznaczającej się dużą zwartością, jednolitością i względnie całościowym ujęciem zagadnień, cechuje się mnóstwem indywidualnych poglądów teologów, którzy różnią się doбором materiału, sposobem jego ujęcia i przedstawienia w zależności od wyznawanego przez siebie kierunku filozofii.

To zróżnicowanie, które w większym jeszcze stopniu niż w teologii prawosławnej występuje w teologii protestanckiej, należy mieć przed oczyma, kiedy mówi się o istnieniu w chrześcijaństwie wielu teologii.

2. Obecność mistyki w teologii prawosławnej

Na przestrzeni wieków, we wszystkich niemal kierunkach i odcieniach prawosławnej myśli teologicznej, dostrzega się charakterystyczny rys, swoisty akcent w pojmowaniu i przedstawianiu zagadnień, a może nawet swoistą wizję świata.

Teolog prawosławny, Włodzimierz Lossky, opublikował głośną swego czasu pracę pt. *Teologia mistyczna Kościoła Wschodniego*². Czytelnikom myślącym kategoriami teologii katolickiej, tytuł pracy Losskiego będzie prawdopodobnie sugerował tę dziedzinę wiedzy teologicznej, którą zwykliśmy określać mianem teologii ascetyczno-mistycznej lub teologii życia wewnętrznego. Tymczasem Lossky w swojej książce traktuje skrótowo o wszystkich dziedzinach teologii dogmatycznej. Dla niego cała teologia jest mistyczna. Mistycyzm stanowi naturę teologii. Może ujęcie to jest dalekim echem stanowiska Ojców Greckich, którzy pod mianem teologii rozumieli najwyższy stopień życia duchowego, polegający na doświadczalnym poznaniu, czyli kontemplacji Trójcy św.³ Dla Ojców greckich teologia stanowiła etap „diwinizacji” czyli zjednoczenia z Bogiem.

Zdaniem Losskiego „diwinizacja” jest powołaniem człowieka i świata. „Człowiek nie jest bytem odizolowanym od reszty stworzenia, lecz przez swoją naturę jest zespolony z wszechświatem. Św. Paweł zaś zaświadcza, że całe stworzenie oczekuje przyszłej chwały, która ma się objawić w synach Bożych (Rz 8, 18—22)”⁴. Pierwszy Adam „nie potrafił osiągnąć zjednoczenia z Bogiem i deifikacji świata”⁵. Upadek pierwszego człowieka nie obalił jednak planu Bożego: „powołanie, jakie otrzymał pierwszy Adam, wypełnia Chrystus, drugi Adam. Bóg staje się człowiekiem, by człowiek mógł stać się Bogiem — głośną św. Ireneusza i św. Atanazy, a za nimi ojcowie i teologowie wszystkich czasów”⁶. Środowiskiem, gdzie urzeczywistnia się zjednoczenie z Bogiem,

¹ G. Dejaifvesj, *Oriente e Occidente: due teologie?*, Torino 1960, 4—5.

² V. Lossky, *Théologie mystique de l'Église d'Orient*, Paris 1944.

³ Por. *Dictionnaire de Spiritualité* XIV, 1779—1780.

⁴ *Dz. cyt.*, 105.

⁵ *Tamże*, 128.

⁶ *Tamże*, 129.

jest Kościoł. Pełne jednak zjednoczenie nastąpi dopiero w przyszłości, po zmartwychwstaniu zmarłych⁷. Proces „diwinizacji” może dokonywać się tylko przy pomocy łaski Bożej, ponieważ życie wewnętrzne jest niczym innym jak „wzrostem osoby ludzkiej w łasce”⁸.

3. Teologia prawosławna a teologia katolicka

Na czym polega różnica między mistycznym akcentem właściwym teologicznej myśli prawosławnej, a teologią katolicką? Wspomniany już Dejaifve różnicę tę wyjaśnia na bazie stosunku teologii do wiary.

Według Dejaifve'a, wiara mimo że jest poznaniem nadprzyrodzonym, udzielonym człowiekowi przez Boga, posiada ludzki charakter i rozumową strukturę. Znajduje się ona w pozycji pośredniej między rozumem, w który jest jakby przez Stwórcę wszczepiona, a wizją uszczęśliwiająca, ku której zmierza. Stąd wiara jest zorientowana w stronę Boga, by Go bezpośrednio i doświadczalnie poznawać, oraz w stronę rozumu, by mu przyswoić prawdę, którą głosi.

Teologia natomiast jest poznaniem refleksyjnym nad treścią wiary i w służbie wiary. Konsekwentnie więc do podwójnego zorientowania samej wiary, teologia może podobnie przybrać podwójne zorientowanie. Raz może wysilać się, by uchwycić Boga i to jak najdoskonalej oraz wskazać człowiekowi drogi wiodące do Niego, drugi znów raz może starać się wyjaśnić niedowierzającemu rozumowi sens tego, w co wierzy, oraz racje, dla których wierzy. Jeżeli pierwszą orientację teologii nazwiemy mistyczną, to drugą możnaby nazwać orientacją racjonalną. Pierwsza jest właściwa teologii prawosławnej, druga natomiast teologii katolickiej⁹.

Wielki myśliciel i teolog rosyjski ubiegłego stulecia, Włodzimierz Sołowiew, widzi w dwu różnych zorientowaniach teologii prawosławnej i katolickiej odbłask dwu różnych mentalności. Zdaniem Sołowiewa, Wschód i Zachód dążą do jednego i tego samego celu, mianowicie zjednoczenia z Bogiem, chociaż odmiennymi drogami. Wschód rozpoczyna od szukania „doskonałego Boga” i dochodzi do przekonania, że „doskonały Bóg” nie może być obcy człowiekowi i światu. W ten sposób jednostronna skłonność Wschodu do afirmowania Boga jako jedynie prawdziwie istniejącej rzeczywistości koryguje się przez dostrzeżenie obok Boga również człowieka i świata.

Zachód natomiast zainteresowania swoje skierowuje przede wszystkim na człowieka i świat. Jeżeli Wschód szuka w pierwszym rzędzie „doskonałego Boga”, to Zachód poszukuje „doskonałego człowieka”. Doświadczenia przekonują go, że „doskonały człowiek” może istnieć jedynie w łączności z Bogiem. Dzięki afirmacji Boga, Zachód koryguje swoją jednostronną skłonność do widzenia człowieka jako jedynej prawdziwie istniejącej rzeczywistości¹⁰.

⁷ Tamże, 176.

⁸ Tamże, 215. Lossky pojmuje łaskę w sensie palamistycznym, jako „energie” Boże, „światło” Taboru.

⁹ Tamże, 5—6

¹⁰ Wł. Sołowiew, *Wielikij spor i christianskaja politika*, w: *Sobranie Soczinenij*, Petersburg 1901—1907, t. IV, 26; *Cztenija o Bogoczelowczestwie*, tamże, t. III, 150; *La Russie et l'Église universelle*, Paris 1922, 288.

4. Ekskluzywne ujęcie czy przesunięcie akcentu?

Podjętej wyżej próby ukazania ogólnych zarysów właściwego teologii prawosławnej charakteru nie może pojmować ekskluzywnie. W teologii katolickiej możemy dostrzec znamiona właściwe teologicznej myśli prawosławnej, nie wyłączając cechy mistycyzmu. I na odwrót, teologiczna myśl prawosławna nie jest pozbawiona znamion charakterystycznych dla teologii katolickiej. Mówiąc wyżej o mistycznym charakterze teologii prawosławnej, chcieliśmy wskazać na pewną charakterystyczną skłonność tej teologii, mianowicie jej historyczną predylekcję do silnego akcentowania „diwinizacji” człowieka i świata.

Ks. Stanisław Napierała, Poznań—Warszawa